

คานธีกับการชุมนุมประท้วงในสังคมไทย

ชลัท ประเทืองรัตน^{*}

เมื่อกล่าวถึง มหาตมะคานธี เราก็คงจะนึกถึงชายสูงอายุร่างเล็ก สวมแว่นตากลมหใหญ่ ศรีษะโล้นเหมือนนักบวช ห่อหุ้มร่างกายด้วยผ้าขาวชิ้นสั้น ๆ จากประเทศอินเดีย แต่เหตุใดบุคคล ร่างเล็กดังกล่าวถึงได้สามารถเป็นผู้นำทางความคิดและวิญญาณ นำพาชาวอินเดียเรียกร้องความเป็นธรรม กลับคืนมาจากประเทศอังกฤษได้ จึงน่าจะเป็นประโยชน์ที่จะศึกษาถึงวิธีการที่ท่านได้ใช้จนประสบความสำเร็จโดยไม่เกิดการนองเลือดขึ้นในประเทศอินเดีย

บทความนี้จะศึกษาถึงสันติวิธีตามแนวทางของมหาตมะคานธี บริบทการชุมนุมประท้วงในสังคมไทย และพยายามวิเคราะห์เปรียบเทียบสันติวิธีตามแนวทางของมหาตมะคานธีกับการประท้วงในสังคมไทย รวมถึงพิจารณานำแนวทางอหิงสาของคานธีมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยโดยนำเสนอตามลำดับ ดังต่อไปนี้

- ก) แนวคิดความขัดแย้งกับความรุนแรง
- ข) แนวคิดสันติวิธี
- ค) สันติวิธีตามแนวทางของมหาตมะคานธี
- ง) บริบทการชุมนุมประท้วงในสังคมไทย
- จ) บทวิเคราะห์แนวคิดคานธีกับการประท้วงในสังคมไทย
- ฉ) ข้อพิจารณาในการนำแนวคิดอหิงสาของคานธีมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทย

ก) แนวคิดความขัดแย้งกับความรุนแรง

ความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาโดยตลอด อาจกล่าวได้ว่าทุกสังคมต้องมีความขัดแย้ง และความขัดแย้งยังโน้มนำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์อันยังประโยชน์แก่สังคมมนุษย์¹ แต่ถ้าเราจัดการความขัดแย้งไม่ดีก็อาจนำไปสู่การใช้ความรุนแรงได้ สิ่งที

^{*} นักวิชาการ สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า

¹ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ทำทนายทางเลือก : ความรุนแรงและการไม่ใช้ความรุนแรง สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง , 2546 กรุงเทพฯ .

น่าสนใจคือเมื่อเกิดความขัดแย้งแล้วเรามีวิธีการจัดการอย่างไร เรามีวิธีการควบคุมอย่างไรไม่ให้ความขัดแย้งขยายตัวจนกลายเป็นความรุนแรงซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาของทุกสังคม

ความรุนแรงอาจแบ่งเป็นความรุนแรงทางตรง และความรุนแรงทางโครงสร้าง²

1.ความรุนแรงทางตรง (direct violence) เป็นความรุนแรงที่มีผลในเชิงการทำร้ายร่างกาย และมีผู้กระทำความรุนแรง บางครั้งเรียกความรุนแรงชนิดนี้ว่าเป็นความรุนแรงส่วนบุคคล ผลของความรุนแรงเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจน เช่น รอยแผลกระสุนปืน

2.ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (structural violence) ความรุนแรงถูกสร้างขึ้นและดำรงอยู่ในโครงสร้าง โดยปรากฏออกมาในรูปแบบของอำนาจที่ไม่เสมอกัน และผลก็คือโอกาสแห่งชีวิตไม่เสมอกันไปด้วย ความรุนแรงเชิงโครงสร้างเป็นการที่ระบบไม่สามารถแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียมกันของสังคมนั่นเอง ไม่นับที่ตัวบุคคล ทั้ง ๆ ที่เรามีทรัพยากรอย่างเพียงพอ แต่การกระจายทรัพยากรกลับไม่เป็นไปอย่างทั่วถึง อาทิ ประเทศไทยเป็นประเทศที่ส่งข้าวออกสู่ตลาดโลกเป็นอันดับต้น ๆ ของโลกนั้น แต่สังคมไทยยังคงมีเด็กก่อนวัยเรียนเป็นโรคขาดอาหารระดับร้ายแรงในปี 2528 ความรุนแรงเชิงโครงสร้างนั้นไม่มีผู้กระทำ และหมายถึงอะไรก็ตามที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างศักยภาพของมนุษย์กับสิ่งที่มนุษย์เป็นอยู่จริง

ความเชื่อและมายาคติที่ยังคลาดเคลื่อนอยู่มากเกี่ยวกับความรุนแรงมีหลายประการ อาทิ ประวัติศาสตร์ของมนุษย์เป็นประวัติศาสตร์แห่งการสงครามแต่อย่างเดียว แต่เหตุที่ไม่มีประวัติศาสตร์ของสันติภาพก็เพราะช่วงที่เกิดสันติภาพผู้คนไม่ค่อยเห็นความสำคัญมากนัก การบันทึกประวัติศาสตร์สันติภาพจึงไม่ค่อยปรากฏ ความเชื่อที่ยังคลาดเคลื่อนอีกประการคือ การเชื่อว่าความรุนแรงเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ทั้ง ๆ ที่ในทางมานุษยวิทยาชี้ให้เห็นว่า ชาวเซไมแห่งมาเลเชีย ไม่ได้ตอบด้วยความรุนแรง รวมถึงชนเผ่าอีกจำนวนมากที่หลีกเลี่ยงความรุนแรง

ความขัดแย้งกับความรุนแรงเราเข้าใจและมองอย่างไร ถ้าเราเข้าใจว่าความรุนแรงเป็นผลของความขัดแย้งนับได้ว่ายังเป็นความคลาดเคลื่อนที่เกิดขึ้น ความรุนแรงเป็นวิธีการหนึ่งที่มนุษย์ใช้แก้ปัญหาข้อยุติให้กับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น กล่าวคือเมื่อเกิดความขัดแย้งแล้ว เราจัดการความขัดแย้งนั้นอย่างไร บางครั้งความขัดแย้งนั้นได้รับการจัดการด้วยวิธีการรุนแรงเป็นเครื่องมือ ความขัดแย้งกับความรุนแรงจึงไม่ใช่สิ่งเดียวกัน คำถามที่น่าสนใจคือทำไมเมื่อเกิดความขัดแย้งเราจึงใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา หรือมนุษย์ใช้อะไรเป็นข้ออ้างรองรับในการใช้ความรุนแรงในการจัดการปัญหา

² อ้างแล้ว

ความรุนแรงจะเกิดขึ้นได้ง่ายขึ้นอีกมาก ถ้าเรายึดติดมายาแห่งเอกลักษณ์ ซึ่งใช้ในการอธิบายตัวตนของเรา เช่น สีผิว ศาสนา วัฒนธรรม เพื่อนำไปกีดกันและทำลายคนอื่น เป็นการง่ายมากที่ความรุนแรงจะเกิดขึ้น ถ้ามีการปลุกฝังให้เกิดการเกลียดชังระหว่างสีผิว ศาสนา เช่น คนผิวขาวกับคนผิวดำ ศาสนาพุทธ กับมุสลิมหรือคริสต์ ถ้าคนกลุ่มหนึ่งเชื่อว่าตนเหนือกว่าหรือถูกต้องกว่าคนอื่น โอกาสที่จะเกิดความรุนแรงก็ยิ่งง่ายดายขึ้น

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เราจะแก้ไขปัญหายังไง การแก้ไขปัญหadeียวกันแต่ละบุคคล หน่วยงาน องค์กรจะแก้ไขปัญหแตกต่างกันออกไป เนื่องจากประสบการณ์ ความเชื่อ ทัศนคติของแต่ละบุคคล อาจใช้แนวทางสันติวิธีหรือใช้แนวทางความรุนแรงในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น

ข) แนวคิดสันติวิธี

เราจะใช้ความรุนแรงเพื่อจัดการกับปัญหาความขัดแย้งหรือใช้แนวทางสันติวิธีเข้าแก้ไข ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น การจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้น เรามีหนทางให้เลือกทั้งในรูปแบบของการใช้กำลังหรือความรุนแรง หรืออีกทางเลือกหนึ่งเป็นแนวทางสันติวิธีเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความรุนแรงจนกระทั่งบานปลายจนไม่สามารถควบคุมได้

การใช้แนวทางสันติวิธีเข้าแก้ไขปัญหามีหลักประกันว่าปัญหาความขัดแย้งจะคลี่คลายได้หรือไม่ คำตอบคือไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้ เช่นเดียวกับการใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาก็ไม่สามารถ มีหลักประกันได้เช่นเดียวกันว่าจะแก้ไขปัญหาลงไปได้ ถ้าเราใช้อาวุธที่มีอำนาจทำลายสูง มีหน้าซ้ำยังกับกลายจะเป็นการสร้างปัญหาอื่นตามมาอีกด้วย

การใช้แนวทางสันติวิธีในการแก้ไขปัญหามีการเน้นที่กระบวนการไม่ได้เน้นที่ผลลัพธ์ แต่เน้นกระบวนการคือประกันได้ว่าจะหลีกเลี่ยงเพื่อไม่ให้เกิดการนองเลือดและลดความสูญเสียได้อย่างมากมาย นอกจากนี้การใช้ความรุนแรง อาทิ ความรุนแรงของผู้ชุมนุมประท้วงเป็นการเปิดช่องให้ผู้มีอำนาจใช้ความรุนแรง และมีความชอบธรรมที่รัฐจะใช้กำลังเข้าปราบปรามเช่นกัน

หลักการในการดำเนินการสันติวิธี เริ่มจากพูดคุยกันด้วยความเสมอภาคเพื่อแสวงหาทางออกร่วมกัน (ต่างจากการพูดเพื่อให้ยุติปัญหา) โดยมีความเชื่อตามหลักอนิจจัง คือทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีความแน่นอน สามารถเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ไม่ยึดติดกับข้อตกลงตายตัว ต้องเคารพความเป็นเพื่อนมนุษย์ระหว่างกันจึงจะสามารถเจรจาและหาข้อตกลงร่วมกันได้ เรียกว่าต้องมีความเสมอภาคกันทั้งความเป็นมนุษย์ ความสามารถในการเจรจาและความเสมอภาคของข้อมูลข่าวสาร

วิธีการของแนวทางสันติวิธี เริ่มจาก

- 1.เชื่อมั่นในควมามีคุณค่าของสันติวิธี
- 2.สร้างและฝึกทักษะในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง

สันติวิธีอาจแบ่งได้เป็น 2 ความหมาย คือ

1.เป็นวิธีที่กลุ่มบุคคลหรือมวลชนใช้ต่อสู้เพื่อให้ได้ในสิ่งที่ตนปรารถนาในบางอย่างหรือเพื่อให้รัฐหรือผู้ที่มีอำนาจเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เช่น การจัดการชุมนุม หยุดงานประท้วง การดื้อแพ่ง (Civil - disobedience) เช่น การปิดถนน เป็นต้น โดยไม่ได้ใช้ความรุนแรง สันติวิธีในแนวทางนี้มุ่งให้ได้รับชัยชนะของฝ่ายตนเอง

2.เป็นวิธีการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เช่น Conflict Resolution มุ่งแก้ไขให้เกิดผล หรือ Conflict management จัดการให้ความขัดแย้งอยู่ในกรอบหรือ Conflict transformation การแปรเปลี่ยนความขัดแย้งเป็นรูปแบบอื่น สันติวิธีในแนวทางนี้ รวมถึงการพูดคุยเจรจาต่อรอง (Negotiation) เพื่อให้ได้ข้อตกลงร่วมกัน เป็นที่พอใจหรือยอมรับร่วมกันทุกฝ่ายได้

ค) สันติวิธีตามแนวทางของมหาตมะ คานธี

ในการต่อสู้แบบ “สัตยาเคราะห์”
หรือที่เรียกกันว่าต่อสู้ “ดื้อแพ่ง” นั้น

ข้าพเจ้าพบว่าเพื่อพิสูจน์สัจจะ
ผู้ต่อสู้จะต้องมีความอดทนและเห็นใจฝ่ายที่เป็นปรปักษ์

หากเราใช้ความรุนแรงเข้าแก้ไขปัญหาล้วไชร
ปัญหาจะเพิ่มมากยิ่งขึ้น
และวันแห่งอิสรภาพ ซึ่งเรามุ่งมาดปรารถนา
จะยิ่งอยู่ห่างไกลออกไป

การรักและมีเมตตาเฉพาะแก่ผู้ที่รักเราเท่านั้น ไม่ใช่อหิงสา
การรักและมีเมตตาแก่ผู้ที่เกลียดเรา นั้นแหละคืออหิงสา³

³ ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร (วาทะคานธีมหาบุรุษอหิงสา) สำนักพิมพ์สร้อยทอง กรุงเทพฯ ๗ .

สันติวิธีตามแนวทางของคานธีนั้น เป็นการมุ่งเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ด้วยแนวทางที่ไม่ใช้ความรุนแรง บนฐานความคิดที่ว่า การใช้ความรุนแรงเป็นวิธีที่ดีที่สุด และเป็นพลังยิ่งใหญ่ในการเปลี่ยนแปลงสังคม ผู้เลือกใช้อหิงสาต้องฝึกตนเองให้มีความเสียสละอย่างสูงสุดเพื่อไม่ให้เกิดความกลัว ไม่กลัวว่าจะต้องสูญเสียอวัยวะ ทรัพย์สินสมบัติหรือแม้แต่ชีวิต การรักคนที่เกลียดเรานั้น เป็นเรื่องยากที่สุด แต่ก็เป็นสิ่งที่กระทำได้หากเรามีกำลังใจแน่วแน่

แนวทางการเรียกร้องในสิ่งที่ต้องการแบบคานธี นั้น จะเกี่ยวพันกับการใช้ความรัก ความเมตตาต่อผู้ที่คัดค้านต่อต้าน และใช้ความเอื้ออารีที่สูงที่สุด ต้องสามารถรักและเมตตาศัตรูได้ อานิสงส์ที่ดีที่สุดของอหิงสาก็คือ อหิงสาไม่ทิ้งร่องรอยแห่งความเคียดแค้นไว้เบื้องหลัง อหิงสาจะทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตรได้ในที่สุด ผู้ที่ยอมรับอหิงสานั้นจะยึดถือในความรักต่อเพื่อนมนุษย์ทุกคน ผลที่คานธีได้รับ อาทิ กรณีการปกครองอินเดียโดยประเทศอังกฤษ ชาวอังกฤษจำนวนไม่น้อยให้ความรักและเมตตาต่อคานธี แม้ว่าคานธีจะประณามนโยบายของประเทศอังกฤษในการปกครองอินเดีย แต่เขาไม่ได้

แสดงความเกลียดชังต่อชาวอังกฤษ

การต่อสู้แบบ “สัตยาเคราะห์” หรือที่เรียกกันว่าต่อสู้ “ดี้อแพ่ง” นั้นผู้ต่อสู้จะต้องไม่ใช้กำลังกับฝ่ายปรปักษ์ ผู้ต่อสู้จะต้องมีความอดทนและเห็นใจฝ่ายที่เป็นปรปักษ์ และการยอมรับทุกข์ด้วยตนเอง **และยอมรับผลที่จะเกิดขึ้น** กล่าวคือพลเมืองดีปฏิบัติตามกฎหมายด้วยใจสมัคร พลเมืองดีทำลายกฎหมายเมื่อเขาเห็นว่ากฎหมายนั้นไม่เป็นธรรม และยินดีรับโทษทัณฑ์อันพึงจะได้รับ เป็นปฏิบัติการที่ตรงข้ามกับการต่อสู้ด้วยอาวุธ และยอมรับผลจากกระทำที่เกิดขึ้น เช่น **ยอมติดคุก ยอมรับการจับกุม**⁴ เป็นการดี้อแพ่ง ที่ผู้ดี้อแพ่งต้องรับทุกข์ทรมาน ผู้อื่นไม่ต้องรับทุกข์กับเขา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การกบฏโดยปราศจากการใช้กำลัง ผู้ดี้อแพ่งจะไม่นำพาต่ออำนาจรัฐ ไม่ยอมรับนับถือกฎหมายทุกฉบับของรัฐที่ไม่ชอบด้วยศีลธรรม เช่น จะไม่ยอมเสียภาษีที่ไม่เป็นธรรม ไม่ยอมปฏิบัติตามกฎหมายที่ห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดเข้าไปเจรจาติดต่อกับทหารในกองทหาร แนวคิดของคานธีคนและการกระทำเป็นสองสิ่งที่ต้องแยกจากกัน กล่าวคือต่อต้านและโจมตีระบบ แต่ต้องไม่โจมตีตัวบุคคล

คานธีเห็นว่าการดี้อแพ่งเป็นแนวทางที่สามารถกระทำได้และสอนประชาชนให้ต่อต้านต่อรัฐบาลได้ ถ้ารัฐบาลไม่ทำงาน โดยตอบสนองความต้องการของประชาชน การเคลื่อนไหวเรียกร้องที่มีคุณค่าตามแนวทางของคานธีนั้น จะผ่านขั้นตอน 5 ประการคือ เหมินเฉย เหยียดหยาม สาปแช่ง ปราบปราม และเคารพ ซึ่งถ้าผ่านในขั้นตอนสาปแช่ง และปราบปรามมาได้ ก็จะนำมาสู่การได้รับการเคารพจากฝ่ายต่าง

๗

⁴ กรุณา เรื่องอุไร ฤคาสัย แปล โลกทั้งผองพี่น้องกัน มหาตมะคานธี พิมพ์ครั้งที่ 5 กรุงเทพฯ ๒,๒๕39

ขอยกตัวอย่างกรณีกฎหมายที่ให้ชาวอินเดียทุกคน ที่มีอายุตั้งแต่ 8 ปีขึ้นไป จดทะเบียนขอบัตรประจำตัวใหม่ ชาวอินเดียคนใดที่ไม่ปฏิบัติตามในเวลาที่กำหนดไว้จะถูกริบสิทธิการอยู่ใน Transvaal ในแอฟริกาใต้ โดยอาจได้รับโทษถูกปรับหรือถูกจองจำหรือหากศาลสั่งก็อาจจะถูกขับออกนอกประเทศได้ ซึ่งต่อมากานธีก็ถูกศาลตัดสินว่ามีความผิดและถูกนำตัวไปขังในเรือนจำ และต่อมาก็มีชาวอินเดียที่ไม่มีบัตรประจำตัวถูกจับเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ต่อมา นายพล Smuts ได้เสนอร่างกฎหมายจำกัดคนเข้าเมือง ซึ่งจะทำให้ไม่มีชาวอินเดียใหม่เข้าไปตั้งรกรากทำมาหากินในประเทศแอฟริกาใต้ได้นอกจากนี้ ชาวอินเดียต้องเสียเงินรัชูปกาล 6 ปอนด์ ให้แก่รัฐบาลด้วย⁵ (กรรณา เรื่องอุไร กุศลาลัย , 2542)

การประท้วงของชาวอินเดียในแอฟริกาใต้ (ในประเทศแอฟริกา) จึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้รัฐบาลแอฟริกาใต้ยกเลิกกฎหมายจำกัดคนเข้าเมืองและเงินรัชูปกาล 6 ปอนด์ โดยคานธีได้พยายามติดต่อกับนายพล Smuts ผู้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ ที่ปกครองแอฟริกาใต้ของอังกฤษ แต่ก็ไม่ได้รับการตอบสนอง จึงเริ่มเดินขบวน (ยাত্রา) มีผู้ชาย 2,037 คน ผู้หญิง 117 คน และเด็ก 57 คน ผลคือคานธีถูกตำรวจจับในตอนกลางคืน และส่งตัวฟ้องศาลที่ Volksrust แต่ก็ขอยื่นประกันตัวด้วยเหตุผลว่ามีหน้าที่ควบคุมคนนับพันคน ซึ่งก็ได้รับอนุญาตจากศาลให้ประกันตัวได้ และภายใน 4 วันเขาถูกจับถึง 3 ครั้ง (จุดประสงค์ของขบวนยাত্রาคือต้องการให้รัฐบาลจับกุมตัวไปขังคุก เมื่อมีการจับกุมก็ยอมถูกจับกุม) กรณีนี้รัฐบาลได้เตรียมรถไฟพิเศษไว้ 3 ขบวน ผู้เดินขบวนถูกจับและบังคับให้ทำงานในเหมือง (เหมืองถูกประกาศให้เป็นส่วนหนึ่งของคุก) โดยไม่มีอิสระภาพจะไปไหนได้

ต่อมา Lord Garding ได้แสดงสุนทรพจน์ดำหนิการกระทำของรัฐบาลแอฟริกาใต้อย่างแรง และสนับสนุนให้นักสัตยาเคราะห์ต่อสู้ด้วยวิธีดีอย่างมีระเบียบ ทำให้เกิดการแก้ไขโดยรัฐบาลอังกฤษในกรุงลอนดอนได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อสอบสวนเรื่องราวของชาวอินเดียในแอฟริกาใต้ เมื่อคณะกรรมการเสนอผลการสอบสวน รัฐบาลแห่งสหภาพแอฟริกาใต้ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติปลดเปลื้องความทุกข์ร้อนของชาวอินเดีย สาระสำคัญคือ 1) ยกเลิกภาษีรัชูปกาล 6 ปอนด์ 2) การสมรสของชาวอินเดียทุกลัทธิ ทุกศาสนาที่กระทำกันถูกต้องตามประเพณีในอินเดีย เป็นการสมรสที่ถูกต้องตามกฎหมายในแอฟริกาใต้ 3) บัตรประจำตัวที่มีลายพิมพ์นิ้วมือของชาวอินเดีย เป็นบัตรอนุญาตให้เจ้าของบัตรนั้นมีสิทธิเข้าออกได้ในทุกส่วนของสหภาพแอฟริกาใต้

อีกตัวอย่างหนึ่งคือกฎหมายเรอัลต 259 คานธีเห็นว่าเป็นกฎหมายที่ลดรอนสิทธิเสรีภาพของประชาชนอินเดีย อาทิ ให้อำนาจเจ้าหน้าที่จับกุมคุมขังประชาชนและนำขึ้นฟ้องศาลได้โดยมิต้อง

⁵ กรรณา เรื่องอุไร กุศลาลัย แปล ชีวิตประวัติของข้าพเจ้า โดยมหาตมะคานธี พิมพ์ครั้งที่ 12 สำนักพิมพ์สยาม . กรุงเทพฯ ฯ, 2542

ปฏิบัติตามตัวบทกฎหมายที่ใช้อยู่ รัฐบาลพยายามเร่งให้กฎหมายฉบับนี้ผ่านการพิจารณาของ สภานิติบัญญัติ และรัฐบาลได้ประกาศใช้กฎหมายในราชกิจจานุเบกษาแล้ว คานธีเรียกร้องให้ ประชาชนหยุดงานและอดอาหาร ซึ่งชาวอินเดียก็หยุดงานกันโดยพร้อมเพรียง คานธีได้อธิบายถึง ขอบเขตของการต่อสู้และการชุมนุมให้อยู่ในกติกาแบบสัตยาเคราะห์ (ดื้อแพ่ง) และความสำคัญของ ความสงบเรียบร้อย การไม่ใช้กำลัง ในการปราศรัยกับประชาชน ณ ห้องสนามเจาปาฏี

ต่อมาทางการได้ประกาศกฎอัยการศึก กรณีที่เกิดความวุ่นวายที่เมืองอะห์มาดาบาด นายตำรวจได้คุมตัวคานธีไปหาผู้บังคับการตำรวจประจำเมืองนั้น และคานธีขอร้องให้เลิกใช้กฎอัยการ ศึก และขอให้เปิดประชุมสาธารณะเพื่อให้สถานการณ์กลับคืนสู่สภาพปกติเช่นเดิม⁶ และในที่สุดคานธี ได้อธิบายให้ประชาชนทราบถึงผลเสียจากการก่อกวนจลาจล และได้ประกาศอดอาหารเป็นเวลา 3 วัน พร้อม ขอร้องให้ประชาชนอดอาหาร 1 วัน เพื่อชำระจิตใจและล้างบาปที่ได้เกิดขึ้นจากการใช้กำลัง เมื่อ ประชาชนใช้กำลัง การดื้อแพ่งหรือการสัตยาเคราะห์ก็ไม่ได้ผล คานธีได้ประกาศยกเลิกการ สัตยาเคราะห์ในกรณีนี้ทันที เนื่องจากเห็นว่าควบคุมประชาชนไม่ให้ไม่ใช้กำลังไม่ได้

กรณีกฎหมายเกลือ⁷ เป็นการเรียกเก็บภาษีเกลือที่คนอินเดียใช้ในการยังชีพ ประเทศ อังกฤษได้เก็บภาษีเกลือ ซึ่งได้สร้างภาระให้กับชาวอินเดียที่ยากจนเป็นอย่างมาก ด้วยคนยากจนบริโภค เกลือมากกว่าคนที่ร่ำรวย คานธีได้ประกาศว่าจะยึดถือแนวทางสันติวิธี และขอให้มาเจรจาอย่างเท่า เทียมร่วมกัน แต่ถ้าข้อเรียกร้องไม่ได้ผล ก็จะทำกรดื้อแพ่งต่อกฎหมายเกลือ แต่ก็ไม่ได้มีการตอบสนอง จากผู้มีอำนาจ คานธีจึงได้ละเมิดกฎหมายที่มีบทลงโทษผู้ที่ไม่ซื้อเกลือจากรัฐบาล ซึ่งเกลือนั้นผูกขาด โดยรัฐบาล

คานธีและผู้ชายอีก 78 คน จาก Ashram ได้เดินขบวนมุ่งหน้าลงทะเลไปทางใต้ 241 ไมล์ เป็นเวลา 24 วัน ซึ่งคานธีไม่ยอมขี่ม้าที่ร่วมขบวนไปด้วย ซึ่งถนนหนทางเต็มไปด้วยฝุ่น จากหมู่บ้านแล้ว หมู่บ้านเล่า และในทางผ่าน ผู้นำมากกว่า 300 หมู่บ้านได้หยุดงานและร่วมเดินขบวนไปด้วย และเมื่อ คานธีและผู้ร่วมเดินขบวนที่มากขึ้น เดินทางมาถึงทะเลในวันที่ 5 เมษายน พวกที่เริ่มเดินขบวนก็ได้สวด มนต์ และในตอนเช้าพวกเขาก็ได้ไปที่ทะเลพร้อมกับคานธี และคานธีก็ได้หยิบเกลือขึ้นมาเพื่อเป็นการ แสดงให้เห็นว่าละเมิดต่อกฎหมาย และต่อมาชาวอินเดียก็นำเกลือมาใช้และผลิตซึ่งถือว่าผิด กฎหมายเกลือ ตำรวจจะระหว่าตีไปที่ผู้ชุมนุม แต่ผู้ชุมนุมก็ไม่ยอมตอบโต้ ผู้ชุมนุมนับร้อยถูกใส่กุญแจมือ

⁶ อ้างแล้ว

⁷ Louis Fischer . Gandhi His life and message for the World Pehguin Books Ltd, Registered Offices : Harmondsworth, Middlesex, England ,1982 .

หรือมัดด้วยเชือก รวมถึงผู้นำอีกหลายคนก็ได้ถูกจับกุม เช่น คานธีถูกจับกุมในวันที่ 4 พฤษภาคม ในขณะที่นอนหลับ เนห์รูถูกจำคุกเป็นเวลา 6 เดือน ในขณะที่ผู้ชุมนุมจำนวนมากถูกคุมขังเป็นเวลาสั้น ๆ

ในช่วงต่อมา มีการจัดประชุมโต๊ะกลมเพื่อหาทางออกต่อเรื่องนี้หลายครั้ง ในที่สุด Irwin และ คานธี ได้ลงนามใน “Delhi Pact” ได้มีการยกเลิกการตีอแพ่ง (สัตยาเคราะห์) ผู้ถูกจับกุมถูกปล่อย และการผลิตเกลือโดยชาวอินเดียสามารถทำได้

การเรียกร้องของคานธียึดถือแนวทางอหิงสาปราศจากการใช้ความรุนแรงต่อประเทศ อังกฤษ แต่ก็มีคนอินเดียจำนวนมากอยากให้คานธีใช้วิธีการที่รุนแรงต่อประเทศอังกฤษ แต่คานธีไม่เห็นด้วยที่จะให้ใช้วิธีเช่นนั้น

คานธีได้กล่าวว่า

“เอาชนะความเกลียดชัง

“เอาชนะความรุนแรง

“เอาชนะความชั่วร้าย

เราไม่สามารถ

ด้วยความเกลียดชัง”

ด้วยความรุนแรง”

ด้วยความชั่วร้าย”

สรุปหลักการอหิงสาหรือการไม่ใช้ความรุนแรงของคานธี ได้ดังนี้

1. การรักและมีเมตตาเฉพาะแก่ผู้ที่เรารักเท่านั้น ไม่ใช่อหิงสา **การรักและมีเมตตาแก่ผู้ที่เกลียดเรานั้นแหละคืออหิงสา** ดังที่คานธีได้กล่าวว่า

“ข้าพเจ้าตระหนักดีว่าการปฏิบัติตามกฎแห่งความรักเช่นนี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องง่าย แต่การกระทำที่ดีความงามทุกอย่างล้วนเป็นเรื่องยากทั้งสิ้น การรักคนที่เกลียดเรานั้น เป็นเรื่องยากที่สุด...”

อหิงสานั้นจะต้องเริ่มที่ใจ ใจของเราต้องไม่เต็มไปด้วยความอาฆาตมาดร้าย

สรุปได้ว่าให้มีความรักและเมตตาทั้งผู้ที่เรารัก และผู้ที่เกลียดเราด้วย

2. การใช้อหิงสาจำเป็นต้องเรียนรู้และฝึกฝน เพื่อให้ตนเองเป็นผู้เสียสละอย่างสูงสุดเพื่อไม่ให้เกิดความกลัว **ไม่กลัวว่าจะต้องสูญเสียไม่ว่าจะเป็นอวัยวะ ทรัพย์สินสมบัติหรือแม้แต่ชีวิต** ผู้ปฏิบัติตามหลักของอหิงสาจะเป็นคนกลัวหรือมีความขลาดไม่ได้ การปฏิบัติตามหลักของอหิงสาจำเป็นต้อง **มีความไม่กลัวเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุด**

3.การต่อสู้แบบ “สัตยาเคราะห์” หรือที่เรียกกันว่าต่อสู้ “ดีอย่าง” ผู้ต่อสู้จะต้องไม่ใช่กำลังกับฝ่ายปรักษ์ ไม่ทำร้าย ทำลายชีวิตของคู่ต่อสู้ ผู้ต่อสู้จะต้องมีความอดทนและเห็นใจฝ่ายที่เป็นปรักษ์ ความอดทนหมายถึงการยอมรับทุกซ์ด้วยตนเอง ไม่ทำให้ผู้อื่นได้รับทุกซ์ เช่น การยอมรับโทษจากการไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย ผู้ที่ยึดถือแนวทางอหิงสา จะพร้อมยอมตายเพื่ออุดมการณ์ เช่น คานธีจะทำให้อินเดียได้รับเอกราช โดยคานธียอมพลีชีพของตนเองเพื่อให้บรรลุในสิ่งที่ประสงค์

ง) บริบทการชุมนุมประท้วงในสังคมไทย

ก่อนอื่นเรามาพิจารณาถึงความหมายของคำว่า เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบ (Freedom of peaceful assembly) หมายถึง สิทธิตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญซึ่งมีศักดิ์สูงกว่าสิทธิตามกฎหมายธรรมดา เป็นสิทธิที่ประชาชนจะมีเสรีภาพในการชุมนุมรวมกลุ่มกันเพื่อสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันโดยสงบ หรือเพื่อเรียกร้องแสดงความคิดเห็นต่อรัฐ โดยการชุมนุมจะต้องมีวัตถุประสงค์ที่สุจริตไม่ก่อให้เกิดความวุ่นวายในบ้านเมืองหรือขัดต่อหลักความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

ลักษณะและวิธีการของเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบของประชาชนอาจแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ

1. การชุมนุมสาธารณะ (Assembly) คือ การรวมกลุ่มรวมตัวกันของประชาชน เพื่อแสดงความคิดเห็นที่ขัดแย้งหรือสนับสนุนต่อรัฐบาล หรือเรียกร้องขอความเป็นธรรมจากรัฐ โดยการชุมนุมจะต้องชุมนุมในที่สาธารณะกลางแจ้งอยู่กับที่ไม่มีมีการเคลื่อนย้ายไปมา และจะต้องมีวัตถุประสงค์ที่สุจริตไม่ก่อให้เกิดความวุ่นวายในบ้านเมือง ไม่ขัดต่อหลักการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

2. การเดินขบวน (Demonstration) คือ การชุมนุมสาธารณะที่มีการเดินขบวนไปตามท้องถนน และเคลื่อนย้ายการชุมนุมไปในสถานที่ต่างๆ โดยมีการถือป้ายเรียกร้อง ป้ายประท้วง ซึ่งการเดินขบวนจะต้องไม่ขัดต่อหลักความสะดวกของประชาชนที่จะใช้ทางสาธารณะและต้องไม่ขัดต่อหลักความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการชุมนุมสาธารณะ (Public meeting) มีการแบ่งประเภทออกเป็น การชุมนุมอยู่กับที่ กับการเดินขบวนที่มีวัตถุประสงค์อันเดียวกัน คือ การชุมนุมในที่สาธารณะเพื่อเรียกร้องขอความเป็นธรรมหรือเพื่อแสดงความคิดเห็นต่อรัฐบาล แต่มีลักษณะวิธีการที่แตกต่างกัน

ทำไมจึงเกิดการชุมนุมประท้วงขึ้น อาจสรุปถึงสาเหตุของการชุมนุมประท้วงได้ดังนี้⁸

1. การขาดความศรัทธาต่อระบบการเมือง กล่าวคือถ้าเมื่อใดประชาชนขาดความศรัทธาต่อระบบการเมืองที่เป็นอยู่ เช่น ไม่พอใจผู้นำ ขาดความเชื่อถือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยมีความคิดว่าบุคคลเหล่านี้พยายามกอบโกยผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าจะดูแลผลประโยชน์ของประชาชน สิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่การขาดความไว้วางใจ ผลก็คือ ประชาชนจะไม่เรียกร้องภายในแบบแผนประชาธิปไตย แต่จะหันไปใช้วิธีการนอกแบบมากขึ้น ซึ่งได้แก่การประท้วงเพื่อให้รัฐบาลหรือผู้รับผิดชอบได้ตระหนัก

2. ความไม่พอใจในการบริหารงานของรัฐบาลหรือระบบราชการที่ล่าช้า (Political Dissatisfaction) ไม่ค่อยตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ได้เพิ่มพูนความไม่พอใจของประชาชนมากขึ้น

3. สมรรถนะทางการเมืองในการตอบสนองความต้องการของประชาชน การพัฒนาสถาบันการเมืองในระดับต่ำ สถาบันการเมืองไม่มีสมรรถนะที่จะตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ ความรุนแรงของประชาชนจะยิ่งเพิ่มมากขึ้น จนนำไปสู่การไร้เสถียรภาพทางการเมืองในที่สุด

เจม คิว วิลสัน ได้กล่าวไว้ว่าการชุมนุมประท้วงเป็นยุทธวิธีของกลุ่มที่ปราศจากอำนาจ การชุมนุมประท้วงจะเกิดขึ้นถ้าฝ่ายหนึ่งอยู่ต่ำกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง และใช้การชุมนุมประท้วงเพื่อเพิ่มอำนาจในการต่อรอง

แนวทางสันติวิธีดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่ามีหลายแนวทางเพื่อให้ได้มาซึ่งในสิ่งที่ต้องการ เช่น การปิดถนน กันทางเดินรถไฟ ล้มทำเนียบรัฐบาล การชุมนุมประท้วงก็เป็นหนึ่งในแนวทางสันติวิธี วิธีการชุมนุมประท้วง มีทั้งเพื่อแสดงออกให้สังคมรับทราบปัญหา หรือเพื่อกดดันให้เกิดการยินยอมปฏิบัติตามความต้องการ

การชุมนุมหลายครั้งมีเป้าหมายเพื่อนำไปสู่การเจรจาเพื่อแก้ไขและยุติปัญหาที่เกิดขึ้น มิใช่เพียงแต่มาชุมนุมเพื่อแสดงพลังเท่านั้น การชุมนุมประท้วงจะเกี่ยวข้องกับการเจรจาต่อรอง ซึ่งเมื่อผู้มีอำนาจในการตัดสินใจได้ยินเสียงผู้มาชุมนุมประท้วงแล้ว ก็มักจะลงมาแก้ไขปัญหาด้วยการเจรจา

⁸ ศิระชัย โชติรัตน์ สถานภาพและแนวโน้มการชุมนุมเรียกร้องของราษฎรและกลุ่มพลัง , 2540 เอกสารวิจัยส่วนบุคคล หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 40 .

ต่อรองกันต่อไป ซึ่งจะได้ตามความเรียกร้องมากน้อยแค่ไหนเพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับความเจราจาและความสมเหตุสมผลของแต่ละฝ่าย

กล่าวถึงการชุมนุมประท้วงในหลาย ๆ ครั้ง นั้นเกิดขึ้นจากความรุนแรงเชิงโครงสร้างในสังคม จนผลักดันให้กลุ่มผู้ชุมนุมออกมาประท้วงเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม และแก้ไขปัญหาของผู้มาชุมนุม ปัญหาเชิงโครงสร้างเป็นปัญหาที่แก้ไยากมาก เป็นทั้งปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคม เป็นปัญหาที่ระบบไม่สามารถตอบสนองและแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนได้

การชุมนุมประท้วงในช่วงต่าง ๆ ของสังคมไทย พอประมวลได้ ดังนี้

การชุมนุมช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516⁹ การเมืองไทยในช่วงนี้เป็นการปกครองด้วยพลังระบบราชการ ทหารและพลเรือน กลุ่มพลังนอกระบบราชการ (extrabureaucratic force) แทบจะไม่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางการเมือง และการเดินขบวนหรือการชุมนุมประท้วงเป็นเรื่องของการ “ร้องทุกข์” หรือ “ร้องขอ” ความช่วยเหลือจากผู้อุปถัมภ์ซึ่งมีสถานะทางสังคมหรือมีตำแหน่งสูงกว่า หรือมีอำนาจเหนือกว่าผู้ที่ทำให้เดือดร้อนลงมาช่วยเหลือราษฎร เช่น ร้องนายก ฯ ให้จัดการกับเจ้าหน้าที่ที่เรียกร้องเงินทอง

แต่ภายหลังจากการรัฐประหารโดยจอมพลสฤษดิ์ รัฐได้ควบคุมการเคลื่อนไหวของประชาชนอย่างเบ็ดเสร็จโดยประกาศใช้กฎหมายป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ และให้อำนาจเบ็ดเสร็จแก่นายกรัฐมนตรีตามประกาศคณะปฏิวัติที่นำมาสู่การปราบปรามอย่างรุนแรง การชุมนุมประท้วงในช่วงนี้จึงไม่ปรากฏ จนกระทั่งถึงรัฐบาลยุคถนอม-ประภาศ-ณรงค์ ช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้มีการเคลื่อนไหวของขบวนการนิสิต นักศึกษาและประชาชน

การชุมนุมช่วงปี 2516 , 2519¹⁰ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาล ให้รัฐบาลประกาศใช้รัฐธรรมนูญภายใน 6 เดือน ซึ่งเป็นชนวนให้เกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 โดยนักศึกษาได้ชุมนุม เดินขบวน ถู้อบายประท้วง แจกใบปลิว โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะเรียกร้องรัฐธรรมนูญโดยเร็ว หลังจากนั้นมีการจับกุม 11 ผู้เรียกร้อง รัฐธรรมนูญทำให้มีการเคลื่อนไหวชุมนุมเรียกร้องให้รัฐบาลปล่อยตัวนักศึกษา ซึ่งฝ่ายรัฐบาลใช้มาตรา 17 ของธรรมนูญการปกครอง พ.ศ.2515 จัดการกับกลุ่มผู้นำนักศึกษา จนก่อให้เกิดการใช้กำลังเข้าปราบปรามขบวนการนักศึกษา

⁹ ประกาศ ปิ่นตบแต่ง การเมืองบนท้องถนน 99 วันสมัชชาคนจน กรุงเทพฯ ฯ ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก , 2541

¹⁰ วิทยากร เชียงกุล ขบวนการสิบสี่ตุลาคม วารสารธรรมศาสตร์ , 2536 .

ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษา ชุมนุมเรียกร้องไม่ให้รัฐบาลทำสัญญาสร้างสนามบินหนองงูเห่ากับบริษัทนอร์ททโรป การเคลื่อนไหวที่สำคัญของขบวนการประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งคือขบวนการแรงงาน การประท้วงและนัดหยุดงานได้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ในการเมืองช่วงนี้ในปี 2516 มีการนัดหยุดงานจำนวน 501 ครั้ง ปี 2517 จำนวน 357 ครั้ง ปี 2518 จำนวน 241 ครั้ง และในปี 2519 ก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 มีจำนวน 133 ครั้ง¹¹

นักศึกษาได้เคลื่อนไหวให้มีการถอนฐานทัพอเมริกาออกไป โดยเดินขบวนจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปสถานทูตอเมริกาที่ถนนวิฑูรย์ รวมถึงชุมนุมขับไล่จักรวรรดิอเมริกาที่ถนนพระอาทิตย์ ฯลฯ ที่สำคัญ เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 ได้เริ่มมาจากการชุมนุมคัดค้านโดยสงบของบรรดานักเรียน นิสิต นักศึกษาที่คัดค้านไม่ยอมให้จอมพลประภาส จารุเสถียร กลับเข้ามาในประเทศไทย และคัดค้านไม่ให้จอมพลถนอม กิตติขจร เข้ามาในประเทศไทยแต่เจ้าหน้าที่ตำรวจและทหารพร้อมอาวุธก็ได้บุกเข้าไปในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และยิงปืนใส่ นักศึกษา โดยอ้างว่านิสิตนักศึกษาเป็นพวกคอมมิวนิสต์

ผลจากการปราบปรามอย่างรุนแรงในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ทำให้กลุ่ม องค์การเคลื่อนไหวสลายตัวลงไปรวมทั้งการยุติบทบาท กิจกรรมของกลุ่มในการเดินขบวนชุมนุมประท้วง การล่มสลายของขบวนการนิสิตนักศึกษา ขบวนการแรงงานและขบวนการชาวนาด้วย

การชุมนุมช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519-ก่อนรัฐบาลชาติชาย

การเดินขบวนประท้วงของประชาชนในช่วงนี้ เป็นประเด็นเกี่ยวกับการเรียกร้องให้รัฐมีนโยบายเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่ม องค์การ เช่น การเรียกร้องค่าแรง ปัญหาแรงงานและราคาผลผลิต อย่างไรก็ดีมีประเด็นใหม่เกิดขึ้น เช่น สิทธิสตรี ประเด็นเกี่ยวกับประชาธิปไตย

การชุมนุมประท้วงในช่วงรัฐบาลพลเอกชาติชาย ฯ มีจำนวนของการเดินขบวนที่เพิ่มขึ้นมากกว่าในช่วงรัฐบาลเปรมหรือยุคประชาธิปไตยครึ่งใบเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า นอกจากนี้มีการเคลื่อนไหวของขบวนการแรงงานเพื่อเรียกร้องค่าแรงขั้นต่ำ สภาพการจ้างงาน ฯลฯ นอกจากนี้ชาวนาก็ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้รัฐแก้ปัญหา อาจกล่าวได้ว่า กลุ่มเกษตรกรที่ผลิตพืชไร่พืชสวนเกือบทุกชนิดเดินขบวน ได้แก่ชาวนาและชาวนาในเขตจังหวัดภาคใต้ โดยเฉพาะชาวนาสงขลา

¹¹ ประกาศ ป้นตบแต่ง การเมืองบนท้องถนน 99 วันสมัชชาคนจน กรุงเทพฯ ฯ ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก , 2541

กล่าวโดยสรุป ในยุครัฐบาลพลเอกชาติชาย เป็นต้นมา การเดินขบวนบนท้องถนนของคนกลุ่มต่าง ๆ ได้เพิ่มมากขึ้นในสัดส่วนที่สูงขึ้นเป็นอย่างมาก ในปี 2533 มีจำนวน 170 ครั้ง และมีแนวโน้มว่าเป็นประเด็นที่มีรากเหง้ามาจากความขัดแย้งในเรื่องการใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และเกิดขึ้นในพื้นที่ชายขอบของสังคมคือ คนที่อยู่อาศัยในเขตป่า คนลุ่มน้ำ คนพื้นเมืองหรือชนกลุ่มน้อย ฯลฯ

การชุมนุมช่วงปี

2535-2540

เหตุการณ์ชุมนุม วันที่ 17-21 พฤษภาคม 2535 หรือที่เรียกกันว่า “พฤษภาทมิฬ” เป็นการชุมนุมประท้วงการเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีที่ไม่เป็นไปตามครรลองประชาธิปไตยของ พล.อ.สุจินดา คราประยูร ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้นำการยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2535 (คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ) ได้ให้สัตยาบันประชาชนว่าจะให้มีการปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย และไม่สืบทอดอำนาจ แต่แล้วหลังจากที่มีการเลือกตั้งพรรคสามัคคีธรรมได้เสียงมากที่สุด 79 คน และพรรคร่วมรัฐบาลทั้ง 5 พรรค ได้มีมติให้เชิญ พล.อ.สุจินดา คราประยูร มาเป็นนายกรัฐมนตรี

ในการชุมนุมประท้วงดังกล่าว ได้มีการตอบโต้กันด้วยกำลัง ทำให้มีผู้บาดเจ็บล้มตายและหายสาบสูญเป็นจำนวนมาก มีผลทำให้ พล.อ.สุจินดา คราประยูร ต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และก่อให้เกิดกระแสเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการเมืองที่ส่งผลต่อกระบวนการทางการเมืองในปัจจุบัน

หลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ มีการประท้วงในหลายกรณี อาทิ การประท้วงกรณีเขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี ช่วงแรกคัดค้านการสร้างเขื่อน ภายหลังเป็นการชุมนุมเรียกร้องค่าชดเชยค่าเสียหายให้แก่ชาวบ้าน นอกจากนี้ มีเหตุการณ์เรียกร้องของเกษตรกรชาวอีสาน 9 ปัญหา โดยมีสมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานเป็นแกนนำ ในประเด็นการชดเชยค่าเวนคืน การก่อสร้างเขื่อนลำแซะ ลำเอ็ดบุรี ฯลฯ ยิ่งกว่านั้นมีการชุมนุมประท้วงขับไล่ผู้ว่าราชการจังหวัดลำปาง โดยกลุ่มผู้ใหญ่บ้านและกำนันในจังหวัดลำปาง รวมถึงการเรียกร้องประท้วงของกรรมกร ชุมชนเรียกร้องให้รัฐบาลขึ้นค่าแรงขั้นต่ำอีก 10 บาท โดยการนำของสมาพันธ์แรงงานแห่งประเทศไทย การชุมนุมประท้วงของกลุ่มชาวบ้านดงใหญ่ถูกเจ้าหน้าที่ขับไล่ออกจากป่าสงวนแห่งชาติ ชาวบ้านได้ต่อต้านการ

ขับไล่ของเจ้าหน้าที่ที่ไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ จนเกิดการปะทะกันระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่¹²

บรรยากาศทางการเมืองหลังปี 2535 (มีการเลือกตั้งเดือนกันยายน 2535) มีความเป็นประชาธิปไตยสูง สำนักข่าวกรองแห่งชาติได้รวบรวมข้อมูลการชุมนุมประท้วงไว้ ซึ่งมีการชุมนุมประท้วงเป็นจำนวน 5,601 ครั้ง กล่าวคือ พ.ศ.2536 จำนวน 777 ครั้ง พ.ศ.2537 จำนวน 1,242 ครั้ง พ.ศ.2538 จำนวน 1,200 ครั้ง และ พ.ศ.2539 จำนวน 1,046 ครั้ง และ พ.ศ.2540 จำนวน 1,336 ครั้ง ประเด็นที่มีการเรียกร้องคือ ปัญหาการผลิตทางเกษตรกรรม เช่น เรียกร้องให้ลดราคาสินค้าประเภทต้นทุนการผลิต ปัญหาข้อพิพาทเกี่ยวกับที่ดิน ปัญหาโครงการพัฒนาของรัฐ ปัญหาข้อพิพาทแรงงาน เช่น การขอขึ้นค่าจ้างแรงงาน ปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น การคัดค้านการปล่อยน้ำและของเสียจากโรงงาน ฯลฯ

การชุมนุมประท้วงตั้งแต่ปี 2540 จนถึงปัจจุบัน เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ อาทิ โครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหิน (หินกรูด) ในช่วงเดือนธันวาคม พ.ศ.2541 ชาวบ้านได้ชุมนุมคัดค้านโครงการ ฯ และได้ปิดถนนเพชรเกษมบริเวณสี่แยกบ่อนอก จ.ประจวบคีรีขันธ์ โครงการท่อส่งก๊าซและโรงแยกก๊าซไทยมาเลเซีย เป็นโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่มีความต่อเนื่องมาตั้งแต่อดีต ผ่านรัฐบาลมาหลายสมัย จนกระทั่งเมื่อมีการประชุมคณะรัฐมนตรี ณ โรงแรมเจบี หาดใหญ่ ในวันที่ 20 ธันวาคม 2545 กลุ่มผู้คัดค้านโครงการได้เคลื่อนขบวนไปเพื่อขอยื่นหนังสือ ต่อนายกรัฐมนตรี โดยมีการตกลงกันว่าห้ามผู้มาชุมนุมพกอาวุธและไม่ใช้ความรุนแรง ผู้ดื่มสุราหรือของมึนเมาไม่ให้เข้าร่วมชุมนุม และผู้มาชุมนุมก็ได้เคลื่อนขบวนชุมนุมเพื่อมุ่งหน้าไปยื่นหนังสือ จนกระทั่งตำรวจเข้าสลายการชุมนุมจนเกิดการปะทะกัน¹³

ช่วงต่อมาในสมัยที่ พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร บริหารประเทศ ด้วยนโยบายประชานิยม มีทั้งผู้ที่สนับสนุนและคัดค้านการบริหารประเทศของบุคคลดังกล่าวอย่างกว้างขวาง เกิดทั้งมีอบสสนับสนุนอดีตนายกรัฐมนตรีให้บริหารประเทศต่อไป และมีอบที่คัดค้านไม่ให้บริหารประเทศต่อไป และสถานการณ์มีความตึงเครียดและขัดแย้งมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับประเทศ ชุมชน แม้กระทั่ง

¹² ศิระชัย โชติรัตน์ สถานภาพและแนวโน้มการชุมนุมเรียกร้องของราษฎรและกลุ่มพลัง , 2540 เอกสารวิจัยส่วนบุคคล
หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 40 .

¹³ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ผลการตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชน กรณีความรุนแรงอันเนื่องมาจากโครงการท่อส่งก๊าซไทย-มาเลเซีย ,2547.

ความคิดเห็นที่แตกต่างกันในระดับครอบครัว หลาย ๆ ครอบครัวถึงกับตั้งกฎว่าห้ามพูดคุยกันเรื่องการเมืองในบ้าน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความรุนแรงในครอบครัว จนกระทั่งวันที่ 19 กันยายน 2549 คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ทำการรัฐประหารยึดอำนาจจาก พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร และได้แต่งตั้งพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี เข้ามาบริหารประเทศ ก็ยังมีการชุมนุมอยู่อย่างต่อเนื่องทั้งสนับสนุนและคัดค้านการรัฐประหาร กระทั่งภายหลังจากที่ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยยุบพรรคไทยรักไทย ได้เกิดการชุมนุมประท้วงมากยิ่งขึ้น

จ) บทวิเคราะห์ค่านิยมกับการชุมนุมประท้วงในสังคมไทย

1.แนวทางอหิงสาของคานธีนั้น จะต้องมีความรักและมีเมตตา ทั้งผู้ที่เรารัก และผู้ที่เกลียดเราด้วย เช่น คานธีประท้วงโดยไม่ได้เกลียดชังชาวอังกฤษ แต่ประท้วงการออกกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมในการปกครองอินเดียโดยประเทศอังกฤษ ในขณะที่การชุมนุมประท้วงในสังคมไทยนั้น ไม่ปรากฏว่าผู้นำการชุมนุมประท้วงได้แสดงให้เห็นว่ามีความรักและเมตตาต่อผู้ที่ประท้วง หลาย ๆ ครั้งมีทั้งคำด่าสาปแช่ง ไล่ส่ง อารมณ์เต็มไปด้วยความเกลียดชัง รวมถึงข้อความ บ้ายผ้าต่าง ๆ ที่เขียนเป็นการโจมตีไปที่ตัวบุคคล ด้วยถ้อยคำที่ไม่สุภาพ การพูดวิพากษ์วิจารณ์เป็นไปด้วยถ้อยคำที่เผ็ดร้อน สามารถฟ้องร้องหมิ่นประมาทได้ตามกฎหมายที่บัญญัติไว้ ภายหลังจากการประท้วงเสร็จสิ้นไม่ปรากฏว่าเกิดบรรยากาศที่สมานฉันท์เชกเช่นกับการประท้วงตามแนวทางอหิงสาของคานธี ที่คนอังกฤษก็ไม่ได้เกลียดชังคานธี และผู้ที่ถูกประท้วงในภายหลังก็แสดงความชื่นชมต่อคานธี แต่การประท้วงในสังคมไทยกลับนำมาซึ่งความแตกแยก เกลียดชัง

2.แนวทางอหิงสาของคานธีนั้น ข้อเรียกร้องต่อสิ่งที่ไม่เป็นธรรมนั้น มีความชอบธรรมมาก ประชาชนให้การสนับสนุนและรู้สึกว่ามีคุณค่าในการสนับสนุนและเข้าร่วมประท้วงด้วย ไม่ว่าจะเป็นการบัญญัติกฎหมายเกลียดที่กระทบต่อคนยากคนจน กฎหมายเราแลกที่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชน ข้อเรียกร้องของคานธีนั้นมีความชอบธรรมสูงที่ก้าวข้ามผลประโยชน์ส่วนตน แต่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของคนอินเดีย ในขณะที่การชุมนุมประท้วงในสังคมไทยนั้นเป็นผลประโยชน์เฉพาะตน เฉพาะกลุ่ม หลาย ๆ ครั้งไม่ได้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของสาธารณะ หรือไม่สามารถอธิบายให้สังคมเข้าใจ จึงหาแนวร่วมสนับสนุนได้น้อย หลายต่อหลายครั้งการชุมนุมประท้วงก็เป็นที่ผลทางการเมืองหรือเพื่อผลประโยชน์ของพรรคพวกตนเอง เช่น เงินเดือน สวัสดิการ การขอขึ้นค่าโดยสาร ฯลฯ

3.การต่อสู้แบบ “สัตยาเคราะห์” หรือที่เรียกกันว่าต่อสู้ “ดีอย่าง” รวมถึงการละเมิดกฎหมายของคานธีนั้น ผู้ต่อสู้จะต้องไม่ใช้กำลังกับฝ่ายปรปักษ์ ไม่ทำร้าย ทำลายชีวิตของคู่ต่อสู้ ผู้ต่อสู้จะต้อง

มีความอดทนและเห็นใจฝ่ายที่เป็นปรปักษ์ ความอดทนหมายถึงการยอมรับทุกซ์ด้วยตนเอง ไม่ทำให้ผู้อื่นได้รับทุกซ์ เช่น การยอมรับโทษจากการไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย ผู้ที่ยึดถือแนวทางอหิงสา จะพร้อมยอมตายเพื่ออุดมการณ์ เช่น คานธีจะทำให้อินเดียได้รับเอกราช โดยคานธียอมพลีชีพของตนเอง เพื่อให้บรรลุในสิ่งที่ประสงค์ แต่การชุมนุมประท้วงในสังคมไทยนั้น หลายครั้งมีการใช้กำลังโต้ตอบซึ่งกันและกันทั้งฝ่ายที่สลายการชุมนุมและผู้มาประท้วง ผู้นำการประท้วงที่ทำการดื้อแพ่งประท้วงต่อความไม่เป็นธรรม ไม่ได้ประกาศชัดเจนถึงแนวทางสันติวิธี และมีการใช้กำลังตอบโต้เจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่มีคนมาทำร้ายก็ต้องตอบโต้ แต่การตอบโต้ด้วยกำลังนั้น ทำให้ลดความชอบธรรมในการเรียกร้อง และลดการสนับสนุนจากมวลชน เป็นการลดพลังของการดื้อแพ่ง พลังของการดื้อแพ่งต่อความไม่เป็นธรรมนั้น จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยแนวทางไม่ใช้ความรุนแรงตอบโต้ เนื่องจาก การดื้อแพ่งเป็นการฝ่าฝืนต่อกฎหมาย จึงเป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องดำเนินการไปตามกรอบของกฎหมาย การดื้อแพ่งนั้นเพื่อจะสื่อสารต่อรัฐและสังคมว่ามีความผิดปกติ ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นธรรมจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลง การไม่ยอมตามหรือการขัดขึ้น จึงต้องเป็นไปด้วยแนวทางสันติเพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามสิ่งที่เรียกร้อง อย่างไรก็ตาม ในสังคมไทยก็มีตัวอย่างของการดื้อแพ่งที่ไม่ใช้ความรุนแรงและยอมให้เจ้าหน้าที่รัฐจับกุมและนำขึ้นสู่การพิจารณาของศาล

ฉ) ข้อพิจารณาในการนำแนวทางสันติวิธีมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทย

แนวทางอหิงสาของคานธีสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยได้หรือไม่

1. แนวทางอหิงสาของคานธีนั้น จะต้องมีความรักและมีเมตตาโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อผู้ที่เกลียดเรา หรือต่อผู้ที่เราประท้วง การชุมนุมประท้วงในสังคมไทยนั้น จะเป็นการดียิ่งขึ้นถ้าผู้นำการประท้วงและผู้เข้าร่วมประท้วง ไม่ได้ทำไปด้วยความเกลียดชัง แต่ใช้ความรักและความเมตตาโดยยึดที่ผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นอย่างมุ่งมั่น กล่าวคือเป็นการประท้วงต่อนโยบาย กฎหมายของรัฐที่ไม่เป็นธรรม แต่ไม่ได้โจมตีหรือเกลียดชังบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ถ้าใช้ความรักและความเมตตาการแสดงความคิดเห็น การวิพากษ์วิจารณ์ก็จะลดความรุนแรงลงไปได้และข้อเรียกร้องก็มีโอกาสได้รับการพิจารณามากยิ่งขึ้น และเมื่อภายหลังการประท้วงเสร็จสิ้น ถ้ายังต้องทำงานร่วมกันต่อไป ก็ยังคงสามารถทำงานร่วมกันต่อไปได้ การประท้วงด้วยความเกลียดชังนั้นไม่ได้ก่อให้เกิดผลอันสร้างสรรค์ และยังอาจจะนำมาซึ่งความรุนแรงได้เพิ่มมากขึ้นทั้งจากผู้มีอำนาจรัฐ หรือจากประชาชนกลุ่มอื่นที่เป็นแนวร่วมกับอำนาจรัฐ การใช้ความรักและเมตตาต่อผู้ที่เราประท้วงนั้น มีความสอดคล้องกับพระธรรมในศาสนาพุทธ คือ พรหมวิหาร 4 ซึ่งประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา กล่าวคือมีความรักต่อทุกคนไม่ว่าจะนับถือศาสนา เชื้อชาติ เพศ ไต

2.แนวทางอหิงสาของคานธีในการเรียกร้องต่อสิ่งที่ไม่เป็นธรรมนั้นมีความชอบธรรมและได้รับการสนับสนุนจากประชาชนมาก ดังนั้นการชุมนุมประท้วงในสังคมไทยจะเป็นการดียิ่งขึ้นถ้าการชุมนุมประท้วงจะเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของสาธารณะ เกิดประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวมไม่เกิดประโยชน์ต่อเฉพาะกลุ่มของตนเอง แต่ถ้าการชุมนุมประท้วงนั้นเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตนเอง ก็ต้องพยายามอธิบายต่อสาธารณะให้เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างไรเพื่อการสนับสนุนจากมวลชน หรืออย่างน้อยก็ต้องไม่ทำให้สูญเสียแนวร่วมไป และอาจต้องพยายามหลีกเลี่ยงการชุมนุมที่กระทบต่อสิทธิ เสรีภาพของประชาชนโดยทั่วไป หรือต้องทำให้กระทบน้อยที่สุดเท่าที่จะกระทำได้

3.การดื้อแพ่งต่อสิ่งที่ไม่เป็นธรรมตามแนวทางของคานธีนั้น ผู้ต่อสู้จะต้องไม่ใช่กำลังกับฝ่ายปรปักษ์ ไม่ทำร้าย ทำลายชีวิตของคู่ต่อสู้ และยอมรับผลที่เกิดขึ้น เช่นการยอมรับโทษจากการไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย การดื้อแพ่งในสังคมไทยจะได้ผลมากยิ่งขึ้น ถ้าผู้ที่ทำการดื้อแพ่งจะมีความมุ่งมั่นชัดเจนว่าจะไม่ใช่กำลังโต้ตอบกับอำนาจรัฐ ซึ่งจะไม่ทำให้ความรุนแรงขยายลูกกลามมากขึ้น และจะยอมรับผลจากการละเมิดกฎหมาย โดยไม่ใช่กำลังโต้ตอบเพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสิ่งที่ไม่เป็นธรรม การดื้อแพ่งต่อกฎหมายโดยที่ผู้ชุมนุมใช้ความรุนแรงตอบโต้ นั้น ยากที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและปัญหาก็จะไม่ได้รับการแก้ไข นอกจากนี้ยังทำให้ผู้เสี่ยงต่อการที่อำนาจรัฐจะใช้ความรุนแรงเข้าตอบโต้

อ้างอิง

Vivek Pinto GANDHI'S VISION AND VALUES THE Moral Quest for Change in Indian Agriculture. Sahe Publicications India Pvt Ltd.

Louis Fischer . Gandhi His life and message for the World Pehguin Books Ltd, Registered Offices : Harmondsworth, Middlesex, England ,1982 .

กรุณา เรืองอุไร กุศลาสัย แปล โลกทั้งผองพี่น้องกัน มหาตมะคานธี พิมพ์ครั้งที่ 5 กรุงเทพฯ ฯ,2539

กรุณา เรืองอุไร กุศลาสัย แปล ชีวิตประวัติของข้าพเจ้า โดยมหาตมะคานธี พิมพ์ครั้งที่ 12 สำนักพิมพ์ ศยาม . กรุงเทพฯ ฯ, 2542 .

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ผลการตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชน กรณีความรุนแรงอันเนื่องมาจากโครงการท่อส่งก๊าซไทย-มาเลเซีย , 2547.

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ข้อเสนอจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติต่อรัฐบาล กรณีโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหิน หินกรูด-บ่อนอกและ โครงการท่อส่งก๊าซและโรงแยกก๊าซธรรมชาติ ไทย-มาเลเซีย. 2547.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ทำทนายทางเลือก : ความรุนแรงและการไม่ใช้ความรุนแรง สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง กรุงเทพฯ ฯ .

ประเวศ วะสี ศ.นพ. , ประชาธิปไตย 2535 สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน กรุงเทพฯ ฯ , 2535

ประเวศ วะสี ศ.นพ., สันติวิธีกับสิทธิมนุษยชน สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ กรุงเทพฯ ฯ , 2545 .

ประภาส ปิ่นตบแต่ง การเมืองบนท้องถนน 99 วันสมัชชาคนจน กรุงเทพฯ ฯ ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก , 2541

ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร (วาทะคานธีมหาบุรุษของหงสา) สำนักพิมพ์สร้อยทอง กรุงเทพฯ ฯ .

พลเดช ปิ่นประทีป เอกสารประกอบการบรรยาย ณ สถาบันพระปกเกล้า วันจันทร์ที่ 22 สิงหาคม 2548 .

ฟ้าเดียวกัน นำยาสันติวิธี ปีที่ 1 ฉบับที่ 4 เดือนตุลาคม-ธันวาคม , 2546 .

วันชัย วัฒนศัพท์ , ความขัดแย้ง...หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา กรุงเทพฯ ฯ, โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,2547 .

วันชัย วัฒนศัพท์ ,ศ.,นพ. เอกสารประกอบการเสวนาเรื่อง ทางออกสุดท้ายของอารยะขัดขืน : บทเรียนจากต่างประเทศ ณ สำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ วันที่ 3 เมษายน 2549 .

วิทยากร เชียงกุล ขบวนการสิบสี่ตุลาคม วารสารธรรมศาสตร์ , 2536 .

วัชรวิทย์ ไชยสาร , การเมืองภาคประชาชน พัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมือง ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมและพหุการเมือง กรุงเทพฯ ฯ สำนักเมฆขาว , 2545 .

วิษณุ เครืองาม, “สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ” สู่สิทธิมนุษยชน : สิทธิหรือหน้าที่ในประเทศไทยปัจจุบัน . โดย วิมลศิริ ชำนาญเวช และวิฑิต มันทาภรณ์ บรรณาธิการ (คณะนิติศาสตร์ จุฬาฯ , 2535)

วินิจ ชัยยง กฎหมายเกี่ยวกับเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบ วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2539 .

ศิริชัย โชติรัตน์ สถานภาพและแนวโน้มการชุมนุมเรียกร้องของราษฎรและกลุ่มพลัง , 2540 เอกสารวิจัยส่วนบุคคล หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 40 .

สรุปการเสวนาวิชาการ “เสรีภาพในการชุมนุมตามรัฐธรรมนูญกับการสลายการชุมนุม” ห้องประชุมจิตติตติงศภิตี๋ย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 13 มกราคม 2547)

สำนักงานประสานงานมวลชน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย . บทบาทฝ่ายปกครองกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยโดยสันติวิธี . พิมพ์ที่โรงพิมพ์อาสารักษาดินแดน กรมการปกครอง กรุงเทพฯ ฯ , 2544 .

สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ สันติวิธียุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย .

เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องทิศทางการจัดการความขัดแย้งของสังคมไทย ปัญหาภาคใต้แก้ไขได้ด้วยสันติวิธี วันที่ 28-29 มีนาคม 2546 ณ ห้องกรุงเทพแกรนด์บอลรูม โรงแรมบีพี แกรนด์ทาวเวอร์ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา .